

LÂMÎ'Î ÇELEBÎ MÜNŞEÂT'ININ GİRİŞ BÖLÜMÜNDE LÂMÎ'Î ÇELEBÎ İLE İLGİLİ BİLGİLER

Hasan Ali ESİR¹

Özet

Bu makalemizde Lâmi'î Çelebi'nin Münşeât'ını tanıtmayı amaçladık ve Münşeât'ında onun hayatıyla ilgili kendi kaleminden ortaya koyduğu ve şimdiiye kadar pek bilinmeyen yönleri üzerinde durduk.

Makalemizde müellifin Münşeât'ında verdiği bilgilere dayanarak onun hayatını iki devreye ayırdık. Bu devrelerden birincisinde, ilk gençlik yıllarından başlayarak, fikirlerinin oluşmasında katkısı olanları, çeşitli konularda fikirleri oluşurken zaman zaman içine düştüğü tezatları, yakın ve uzak çevresini ve şiir ve şair hakkındaki görüşlerini ele aldık.

Onun hayatının ikinci devresi Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'ye intisabla başlar. Bu devrede fikirlerinin oluştuğunu görürüz. Onun evlenmesi de bu devrede olmuştur. Evlenip çoluk çocuğa karışması ile geçim sıkıntısının başladığını görürüz. Bu sıkıntılar ve daha başka nedenler, onun bazı tanıdıklarına mektuplar yazmasına sebep olmuş ve bu mektuplar Münşeât'ın temelini teşkil etmiştir.

Makalemizde onun üslûbu ve yazış teknikleri hakkında da bilgiler vedik ve bütün bu söylediklerimizi bir sonuçla özetledik.

Anahtar kelimeler: *Lâmi'î Çelebi'nin Münşeât'ı, mektuplar, tezatlar, şiir ve şair, Emir Şemsüddin Ahmed Buharî.*

Abstract

In our article we aimed to introduce Lâmi'î Chelebi Münshe'ât and focused on his unknown features wrote out by him about his life.

We divided his life in two parts depending on the knowledges where he expressed in Münshe'ât. In the first period, we studied his opinions about those who contributed to his ideas, contradictions, near and far vicinities and ideas of poetry and poet at the beginning of his youth.

In the second period, his life starts with being follower of Emir Şemsüddin Ahmed Buharî. We see his opinions was grown up in this period. He also married and got children. Therefore he had poor living standarts in the same period. These conditions and other reasons forced him to write letters to his acquaintances and these letters formed the base of Münshe'ât.

¹ Yrd. Doç. Dr., KTÜ Rize Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Elmek: haesir@hotmail.com

In the article we gave also knowledges about his style and technics of writings and we summarized the article in the conclusion.

Keywords: *Münşeât* by Lâmi'î Çelebi, letters, contrasts, poetry and poet, Emir Şemsüddin Ahmed Buhârî.

Münşeât mecmuaları eski Türk edebiyatının kaynakları arasındadır. Bu mecmualarda diğer eski Türk edebiyatı kaynaklarında bulamayacağımız önemli bilgiler vardır. Münşeâtlar bizzat münşinin kaleminden çıktıkları için, öncelikle en doğru bilgileri taşımaları açısından önemli kaynaklar sayılmalıdır. Ayrıca bu kaynaklarda münşinin dış dünyası ile ilgili, yakın ve uzak çevresini, hayatı ve sanatıyla ilgili daha başka hiçbir kaynakta bulamayacağımız bilgileri de buluruz. Lâmi'î Çelebi'nin *Münşeât*'i bu ve benzeri özellikleri fazlasıyla taşıyan önemli bir kaynaktır. Lâmi'î Çelebi'nin *Münşeât*'inde 3 Farsça, 5 Arapça, 78 de Türkçe olmak üzere toplam 86 mektup bulunmaktadır.

Lâmi'î Çelebi *Münşeât*'inde mektuplara başlamadan, bu mektupları nasıl ve ne amaçla, hangi şartlar altında, nasıl bir dil anlayışıyla yazdığını belirttiği gibi, aynı zamanda *Münşeât*'ta daha başka konulara ait, meselâ Lâmi'î'nin iç ve dış dünyasına yönelik önemli bilgiler buluruz.² Bu bölüm eserin müellif hattında (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No: 2733) 1b-12a varakları arasındadır.

Eksik olan *Münşeât* nüshaları ayrı tutulacak olursa, bu giriş bölümü başta müellif hattı olmak üzere, tüm nüshalarda bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki, müellif, mektuplarını derleyip toparlayıp bir araya getirirken, özellikle böyle bir bölüme ihtiyaç duymuş. Biz makalemizde sadece bu bölümü değerlendireceğiz. Çalışmamızda bölümün yapısından ziyade, muhtevası üzerinde duracağız ve belirli bir tasnif yolunu denemeyip, konuları metin akışına göre ele alacağız. Bu arada şu hususu da önemle belirtmemiz gerekir ki, kanaatimizce makalemizde ortaya koymaya çalıştığımız bilgiler, Lâmi'î Çelebi'yle ilgili en son ve güvenilir bilgiler olmalıdır. Çünkü dayandığımız kaynak müellif hattı olup, telif tarihi müellifin vefat yılıdır. Demek oluyor ki, müellif vefatına yakın, hayatının âdetâ baştan sona kronolojik sıraya göre en son şeklini kaleme almıştır.

Müellif eserine "*Kitābu Nişābi'l-Belāga*" başlığıyla giriyor ve:

Münşe'at-ı Lâmi'îdür bu kitāb-ı müsteşāb

Siz ḥaṭāsın 'afv idüñ va'llāhü a'lem bi's-şavāb³

beytiyle devam ediyor. Bu giriş beytinde müellif kitabının adının *Münşeât* olduğunu söylüyor. Ancak bu adın, bu türdeki eserlerin genel adı olduğunu

² Lâmi'î Çelebi'nin aynı amaçla *Divân*'ında da bir *Dibâce*'si bulunmaktadır. Bakınız: Harun Tolasa; *Klâsik Edebiyatımızda Divân Önsöz (Dibâce)'leri; Lâmi'î Divânı Önsözü ve (buna göre) Divân Şiiri Sanat Görüşü*, *Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin)*, Volume 3, Cambridge 1979, s. 385-402.

³ En doğrusunu Allah bilir...

düşünürsek, müellifin eserine “*Kitābu Nişābi'l-Belāğa*” dediğini söylememiz gerekir. İnceleyeceğimiz bölümün ise ayrıca bir adı yoktur.

Lâmi‘î Çelebi, bu arada, Türkçe manzumelerden çok, Arapça ve Farsça manzumelerle duygu, düşünce ve tecrübelerini zenginleştiriyor. Ayrıca sözün önemine binaen *Kur’anıkerim*’den ayetler başta olmak üzere, hadisler ve daha başka pek çok Arapça ve Farsça sözleri de bunlara ilâve ediyor.

Müellif, “Besmele” ile sözlerine başlar ve bu sözün Allah’ın bir tuğrası olduğunu söyler. Devamla, “*eyā münşî-i nizāmi'l-vücūd, bi-ḥarfeyi'l-Kāfi ve'n-Nûn! Bi-ḥürmet-i nûn ve'l-kalemi ve mā yesturüne*”⁴ ile devam eder. “Kâf” ve “Nûn” harfleri birlikte, *Kur’anıkerim*’deki “Kün!”⁵ (Ol!) emridir. Devamında gelen ayetle de Nûn’a Kalem’e ve kalem tutanların yazdıklarına yemin eder. Böylece müellif kâinatın yaratılışı ve sözün önemini vurgulamış olur.

Lâmi‘î Çelebi daha sonra günahları dolayısıyla Allah’a yönelir ve bütün günahlarının bağışlanmasını diler. Bu arada yeni fikirler peşindedir. Her gece ay ışığı güzeli gibi, hiç kimsenin düşünemediği bir fikirle beraberdir ve her gün güneş güzeli gibi nazik bir hayalle günlerini geçirmektedir.

Bu bölümde, Lâmi‘î Çelebi’nin hayatı ve sanatıyla ilgili, kendi kaleminden daha başka önemli bilgilere ulaşıyoruz. Bu bilgilerden hareketle onun hayatını iki devreye ayırabiliriz: Birinci devre, Lâmi‘î Çelebi’nin Emir Şemsüddin Ahmed Buharî’ye intisap edene kadar geçen süredir ki, bu sürede fikirlerini oluşturma ve üslûbunu kurup geliştirme peşinde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca onu zaman zaman karmaşık duygularla mücadele ederken de görüyoruz. İkinci devre ise, Emir Şemsüddin Ahmed Buharî’ye intisap ettikten sonra geçen süredir. Bu süre de olgunluk devresidir. Bu devreleri şu şekilde açabiliriz:

Birinci Devre

Müellif ilk gençlik yıllarında intisap ettiği faziletli kişilerden etkilendiğini, onların kendisine yol gösterdiklerini ve her birinin “imâm-ı zemân ve Bū ‘Alî-i devrân” olduğunu söyler. Onların bakış açısı gibi bakmaya, etkileyici eserleri gibi eserler yazmaya çalışır. Müellif, etkilendiği bu yüce kalem sahiplerini çoğu kez ismen zikretmese de onların kimler olduklarını söylemeden de geçemez. Zira onlar onun gönül bahçesini bazen “münevver-i *Gülîstân*”, bazen de “müzehher-i *Bûsîtân*” kılmıştır ve bu sayede “*telakkî-i ma‘ârif-i ḥadsîyye, belki terakkî-i kuvvet-i kudsiyye-y-ile mebdâ-i ‘âliye ve ma‘âlî-i gâliyeye zafer*” bulmuştur.

Bu bölümde Lâmi‘î Çelebi’nin yazış teknikleri hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. O, öyle çala kalem yazmadığını, önce maânî, bedî, beyân kilidi ile ilim ve kavrayış kapılarını açıp bütün edebî zevk hazinelerine ulaştığını ve “*ol ki nihāye-i me‘mûl ve kifāye-i mes‘ûl idi*” kemaline ulaştığını belirtir. Üslûbunu kurmaya çalıştığı bu dönemde “müteşâbih ü muhkem ve nikât ü hikem-i

⁴ Kalem, 68/1.

⁵ Bakara, 2/ 117, Âl-i İmrân, 3/ 47, 59; En‘âm, 6/ 73; Nahl, 16/ 40; Meryem, 19/ 35; Yâsîn, 36/ 82; Mu‘min, 40/ 68.

Qur'âniyye'nin inceliklerine vâkîf olduğunu söyler. Bütün bu aşamalar esnasında, bazen istirahat çekiliyor, dalıp gidiyor, bir zaman sonra uyanıyor ve eline kâğıdı kalemi alarak rüyasında gördüklerini kaleme alıyor; bazen de dünyanın yaratılışı konusunda hiçbir ayrıntıyı atlamadan araştırıyor, zihin yoruyor. “*Aḥkām-ı menâzil-i kamerde daḳīka ve evzâ'-ı burûc-i İsnâ 'Aşerde raḳīka fevt itmeyüp şevâkıbuñ âşâr-ı hübüṭ u şu'ūd u ḥayretin gün gibi bilmişdüm; ve kevâkıbüñ enzâr-ı nuḥûs u su'ūd u ric'atin delâyl-i 'aḳlî-y-ile müberhen kılmışdum.*” der.

O, ilmin tıp ve din olmak üzere iki çeşidinin olduğunu söyler ve ehliyetsiz doktorlara muhtaç olmamak için, bizzat “mütâlâ'a-i kütüb-i tıbb”a önem verdiğini belirtir. Bu mütâlâa öyle basit bir mütâlâa olmamış, öğrenmek istediklerini en ince ayrıntısına kadar öğrenmeye çalışmıştır. Şöyle ki, “*beyân-ı esbâb u 'alâmâtda nabz-ı mürdan ve şiryân-ı zenbûrdan aḥkâm söyledüm. Kânûn u Şifâda ḥads ü tecrübeyi bir mertebeye iletmişdüm ki, laḳve-i şehâba ve ra'ş-e-i âfitâba ve ḥafaḳân-ı ḳalb-i hevâya ve istirḫâ-yı a'şâb-ı mâya 'ilâc idem dir idüm.*” demektedir.

Lâmi'î Çelebi bunları söyledikten sonra tekrar yazdıklarına döner. Yazdıklarını etraflıca düşündükten sonra yazdığını ve bunları zamanın ediplerine de kontrol ettirdiğini,

“Her gâh ki ḥâtır-ı ḥavâtır-nümâdan zer-i kâmilü'l-'ayâr gibi bir ma'nî-i nâ-sere iḥrâc itsem, küre-i dilde mesbûk ve dârü'd-ḳarb-ı ḥayâlde meskûk idüp, nişâr-ı maḥâfil-i ma'ârif ve işâr-ı mecâmi'-i 'avârif eylerdüm. Ve her bâr ki 'ummân-ı zamîr-i zamâyir-güşâdan dürr-i şâhvâr gibi bir nükte-i nâdire çıkarsam, rişte-i intizâma ve silk-i ihtimâma çeküp, 'arza-i üdebâ'-i rüzigâr ve tuḥfe-i zürefâ-yı şehîr ü diyâr iderdüm.”

sözlerinden anlıyoruz. Müellif bu arada şiirle ilgili görüşlerini de hadisler ve beyitlerle destekler. Bu hadislerden ilki: *İnne min e's-şi'ri le-ḥikmeten ve inne min e's-sihri le-beyânen*⁶dir, diğeri de: *E's-şi'rü kelâmun fe ḥasenühü ḥasenün ve ḳabîhühü ḳabîhün*dür. Müellif bu hadisleri nakletmekle açıkça diyor ki, çirkin ve değersiz şeyler şiir olamaz. Bu görüşünü Hâfız (öl. H. 793/ M. 1390) ve Enverî (öl. H. 564?/ M. 1168?)'nin beyitleriyle de destekler. Hâfız'ın beyti:

⁶ Şüphesiz ki şiirde hikmet, sihirde söz vardır. (Bu hadis, *İnne mine'l-beyâni sióran ve inne mine's-şi'ri óikmeten* şeklinde İsmail bin Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, C.1, Beyrut-1332, s. 254'te geçmektedir. Ayrıca aynı hadis *İnne min e's-şi'ri óikmeten* şeklinde de Buharî (Edep) 90, Tirmizî (Edep) 69, İbni Mâce (Edep) 41, Dârimî (İsti'zân) 68, Ahmed bin Hambel s. 303, 313, 369, 373, 609 vd.da bulunmaktadır.)

⁷ Şiir bir sözdür ki güzeli güzel, çirkinini de çirkindir. (Bu hadis, *E's-şi'rü bi-menzileti'l-kelebi: Fe óasenühü ke-óüsni'l-kelebi, ve óabîóühü ke-óabîóî'l-kelebi* şeklinde İmâm Celâleddîn bin Ebî Bekr es-Süyûtî, *El-Câmi'ü's-Sagîr*, C. 1-2, Beyrut 1990, s. 304'te geçmektedir.)

Der-în zemâne refîkî ki hâlî ez-ḥalel est
Şurâḥî-i mey-i nâb u sefîne-i gâzel est⁸

Enverî'nin beyti:

Çi-râ be-şî' r-i mücerred mufâḥaret ne-konem
Zi-şâ' irî çî bed âmed Cerîr ü A' şâ-râ⁹

Böylece Lâmi'î Çelebi şiirin sınırlarını kendisince kesin çizgilerle tespit etmiş oluyor.¹⁰

Bu arada müellifin “ḥamse ve tis' a mi'e” (H. 905/ M. 1499)'de yaşı “bîst ü heft” (27)'e ulaşmıştır. Şunu artık iyi bilmektedir ki, kim nefsinin tezkiye ve gönlünü tasfiye etmezse o, isteğine ulaşamaz.

Müellife göre, âlemin sırları tam olarak keşfedilemez; gerçekten düşünülecek olursa, gökyüzü hakkındaki bilgiler sarf ve nahiv bilgilerine benzer, hatalarla doludur ve kazıtılıp atılmalıdır. Öyle ki Aristo ve Pisagor felsefesi yolunda olan filozoflar bile bu alanda âciz kalmışlardır. Bunun gibi insan ne kadar uğraşırsa uğraşsın hatasız bir yazı meydana getirmesi çok zordur. “*Hakikat nazar olınsa delâyl-i heyevî mânend-i 'ilel-i şarfî vü nahvî pür-ḥatâ' vü sehvdür ve lâyıḳ-ı ḥakk ü maḥv ve iştigâl-i lu' b ü lehvdür. Pâ-yı Meşşâ'ıyyân bu şahrâda leng ve rây-ı İsrâkıyyân bu arada dengdür.*”

Müellif şiir hakkında az önce ortaya koyduğu düşüncelerini bu kez şairleri de içine alacak şekilde genişletir. Onun eleştirisi yalancı şair ve sahte şiirlerdir, daha doğrusu bu yolla şair olduklarını iddia edenlerdir. Bu şairler şiirlerini yalanlarına vasıta kılmaktadırlar. Müellif şiir ve insanın kötüye yorma, yalan ve aldatmadan ibaret olduğunu söyler. “*Ammâ ol ki şî' r ü inşâdur, tevcîh-i bî-vecîhüñî ve kizb ü temvîhüñî ḥalka ifşâdur.*” Müellif, bu ifadesine Câmî (öl. H. 898/ M. 1492)'den aldığı şu manzume ile açıklık getirir:

Ân ki 'ayn-ı 'aql der şer' aş zi-şer dâred kenâr
Key revâ bâşed zi-şî' reş dîde der-şer dühten
V'ân ki çün şubḥ-i düvüm şıdḳ-est yek-ser key sezed
Çün nuḥustîn şubḥ ez-û şem' -i dürüg efrühten¹¹

Ona göre gerçek şair yalan ve kötülükten uzan durmalı; şiirin içerisine yalan ve kötülük sokulmamalıdır. Müellif bu tür yalancı şairler için ayrıca şu

⁸ Bu zamanda içinde şarap bulunan sürahi ile gazal mecmuası kötülüklerden arınmış bir(er) dosttur.

⁹ Niçin saf şiirle iftihar etmeyeyim? Cerîr ve A'şâ'ya şairlikten ne zarar geldi?...

¹⁰ Lâmi'î Çelebi'nin şiirle ilgili düşünceleri için ayrıca bakınız: Harun Tolasa; *Klâsik Edebiyatımızda Dîvân Önsöz (Dibâce)'leri; Lâmi'î Dîvânı Önsözü ve (buna göre) Dîvân Şiiri Sanat Görüşü*, Journal of Turkish Studies (Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin), Volume 3, Cambridge 1979, s. 385-402.

¹¹ Dinde akıl gözü olan kötülükten uzak durur; böyle bir kişinin, şiirinde kötülüğe hayranlık duyması ne zaman uygun olmuştur? Subh-ı sadık gibi doğru olan kimse nasıl görmezden gelinbilir? Subh-ı kâzibin aydınlığı sadece yalancı bir mumdan ibarettir.

ayetleri nakleder: “Eş-şu‘arâ’u yettebi‘ühümü’l-gāvune.¹² E-lem-tere ennehüm fi külli vâdin yehîmüne?”¹³ Ve ennehüm yeķülüne mâ lâ yef‘alüne.¹⁴ Bu üçüncü ayette geçen “yapmadıkları şeyleri söylerler” ifadesi, Lâmi‘î’nin bu husustaki düşüncesini açıkça ortaya koyar. Ayrıca bu ayetlere Nizâmî (öl. H. 611?/ M. 1214?)’nin şu beytini de ilâve eder:

Der-şi‘r-i me-pîç ü der fen-i ü
Çün ekzeb-i ü’st ahsen-i ü¹⁵

Bu ayetler ve beyitten açıkça anlıyoruz ki, ona göre şairde ve şiirde yalan dolan olmamalıdır, olamaz. Bütün bunları bir araya getirdiğimizde diyebiliriz ki, müellife göre iki tür şiir vardır: Birincisi hoş karşılanmayan, kötü görülen yalan ve aldatma şiir; diğeri de bunların tersi olan şiir. Buna göre iki tür de şair olmalıdır: Yalancı şair, gerçek şair. Lâmi‘î Çelebi’nin eleştirisi yalancı şair ve onların şiirlerinedir.

Müellif gaipten bir ses duyar, düşünür taşınır ve kalemi kitabı bırakarak teslimiyete yönelir. Yoksa kendisine “güftâr-ı Haneî-y-ile şalâh ve mücerred envâr-ı Şâfi‘î-y-ile felâh” yoktur. Gene gaipten bir başka ses işitir. Bu ses de kendisine nazmın ve nesrin zorluklarından bahsetmektedir. “Ne revâdur, zübde-i erkân ve hulâsa-i kevn ü mekân-iken, gâh mîzân-ı nazmla kadrüñi bî-seng ve gâh fikret-i kâfiye vü redifle ‘âlemi çeşmüñe teng idesin? Ve gâh ri‘âyet-i neşr-ile perâkend-hâtır ve gâh himâyet-i sec‘-ile suhre-i aklâm u maḥâbir olasin.”

Lâmi‘î Çelebi’nin bütün bu zikzaklarla dolu hayatı, zaman zaman ruhunda kopan fırtınalar, onun gerçek kimliğine kavuşmasına zemin hazırlayan hazırlık dönemi şeklinde değerlendirilmelidir.

İkinci Devre

Lâmi‘î Çelebi’nin hayatının ikinci devresi ise Emir Şemsüddin Ahmed Buharî’ye intisabıyla başlar. Bu dönemde, birinci dönemdeki zikzaklar ve fırtınalar yerini durulmuş ve sakinleşmiş bir havaya bırakır. Bu dönemin başlangıcında Lâmi‘î Çelebi’yi, Emir Şemsüddin Ahmed Buharî’nin tavsiyesi doğrultusunda ilk olarak haftalar süren münzevî bir hayatın içerisinde buluruz. Amacı gönül dârını ve can diyarını yabancıların ve zamanın türlü kötülüklerinden temizlemek, gönlü aydınlık kılmaktır.

Lâmi‘î Çelebi, bu şekilde hayatını devam ettirirken, şeyhi Emir Şemsüddin Ahmed Buharî’nin ölümü ile sarsılmasına rağmen, bunun Dosttan gelen bir davet olduğunun da şuurundadır. Lâmi‘î, şeyhinin ölümüne dört beyitlik şu tarih nazmını düşürür:

¹² Şairler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar. ŞuTarâ, 26/ 224.

¹³ Onların her vadide başboş dolaştıklarını (görmedin mi)? ŞuTarâ, 26/ 225.

¹⁴ Ve gerçekte onlar yapmadıkları şeyleri söylerler. ŞuTarâ, 26/ 226.

¹⁵ Şiirde ve onun tarzında değişiklik yapma; çünkü onun en iyisi en yalancısıdır.

Çanı ol şem^ç -i hâkîkat sâye-i luţf-ı İlâh
 Çuţb-ı irşâd-ı tarîkat mürşid-i gerdün-penâh

Şu^ç le şalmışdı Buĥârâdan toĥup Rûm üstine
 Meĥar-ı Āl-i^ç Abâ-y-ıdı vü mülk-i dîne şâh

Çodı encüm gibi aşĥâbın tolundı meh-şifat
 Çaym-ı ģamdan lâ-büdd oldı çihre-i^ç âlem siyâh

Çân dimâģın çünki bu sevdâ buĥârı kapladı
 Dil didi târîĥ iy Seyyid Buĥârî âh vâh

Sene 922 [M. 1516]

Bu ölüm bir davet olsa bile, Lâmi^çî bunun kendisini çok üzdüğünü söylemektedir.

Lâmi^çî Çelebi'nin hayatında bundan sonra farklı bir gelişme olur. O, eş dost, tanıdık ve akrabalarının zorlamalarıyla evlendirilir. Lâmi^çî Çelebi bu evliliğe karşı çıkmasına rağmen söz geçiremez. Çünkü bu düşünceyi ortaya atanlar da bir o kadar ısrarcıdır. Lâmi^çî evlenmemek için hangi bahaneyi bulursa boşa gider; özrünü "te^ç allül ü bahâne", sözlerini "ĥalâş-içün efsâne" saymışlardır. Lâmi^çî Çelebi bu hususta daha sonra şunları söylüyor: "Ne i^ç tirâz ki kıldum redd ve ne bâbı ki açdum sedd itdiler; mehl ü teĥîr istedükçe, el-ĥayru lâ-yuĥar¹⁶ didiler; ĥavâle-i vüs^çat u kudret kıldukça, men ittebe^ça sünneten lem yuztar¹⁷ didiler." Sonunda bir çıkış yolu bulamaz ve evlenir. Ona göre aslında evlilik de gereklidir. Neslin devamından başka, gözü ve gönlü kötü şeylerden korumak gerekir.

Lâmi^çî Çelebi'nin hayatının bundan sonraki dönemi aile ve çocuk çocuĥa karışması dolayısıyla epeyce sıkıntılı olmaya başlar. O, "Tāvus-kirdâr âfâĥda cevelân iderken ve mürĥ-i perî-vâr şâĥn-ı iţlâĥda tayerân eylerken elden ne gelür, iki ayaĥumdan tutuldum." diyecek kadar zor şartlar içerisinde. Onun bu sıkıntılı hayatla tanışması bu mektupları yazmasının en önemli sebeplerinden biri olmalıdır. Bir başka deyişle bu sıkıntılı hayat onu eş dost ve tanıdıklarla görüşmek suretiyle ve zenginlere mektuplar yazarak maddî destek arama yoluna sevk etmiştir. Bu hususu şöyle anlatıyor:

¹⁶ Hayır geciktirilmez.

¹⁷ Kim sünnete uyarsa zarar görmez.

“Felâ-cerem, def^c-i teķāzâ-yı ‘ıyâl için ba‘zî erbâb-ı dünyâyâ mu‘âmele yüzinden müraca‘at ve taleb-i mu‘âvenet olunurdu; ve taḥşîl-i ferâğ-ı bâl için ba‘zî aşḥâb-ı ğınâ-y-ıla mürâsele yolundan münâsebet ve kaşd-ı muşâḥabet kılınurdu. Ve niçe resâyil-i ma‘rifet-i vesâ‘il dahı hullân-ı vefânuñ ve ihvân-ı şafânuñ iltimâs u iķdâmıyla ve kimi erkân-ı ‘izâmuñ ve a‘yân-ı kirâmuñ teklîf ü iķdâmıyla vâķi^c olurdu. Ve ol resâyile zürefâ-yı devrân ve ‘urefâ-yı zemândan meyl ü rağbet ve şevķ ü maḥabbet fehm olunurdu.”

Bu ifadelerde biz Lâmi'î Çelebi'nin mektuplarını temelde üç nedenle yazdığını görüyoruz: Bunlardan birincisi, şahsıyla ve ailesiyle ilgili mektuplardır ki, geçim sıkıntısını hafifletmek amacıyla başkalarından yardım istemek için yazmıştır; ikincisi, dostlarından gelen istek üzerine onların dert ve sıkıntılarının giderilmesi konusunda ilgili makamlara yazdığı mektuplar; üçüncüsü de, döneminin bazı ileri gelenlerinin ısrarlarıyla yazdığı mektuplardır.

Lâmi'î Çelebi, mektuplarını yazarken, aynı zamanda hem güzel söz sahiplerini yâd etmek, hem de güzel sözden anlayanlara ve belâgatle iştilal edenlere örnek olmak istemiştir. Bundan dolayıdır ki, mektuplarının bazılarını süslü ve sanatlı yazmaya dikkat etmiştir. Bu hususta şunları söylüyor:

“Peş bu emre ibtinâ'en tezkire-i ehl-i beyân ve tabşıra-i sūḥan-verân-ı cihân olsun için ve münşiyân-ı belâgat-i şinâ‘ata, sebeb-i izdiyâd-ı mevâdd-ı berâ‘at ve müteressilân-ı feşâḥat-i bızâ‘ata, mücib-i irtikâ‘i derec-i irâ‘et ola diyü, ol mürâselât u mükâtebâtuñ ve ol muḥâḥabât u mücâvebâtuñ ba‘zî, ki tanzîm-i le‘âlî-i elķâb u menâķib birle ve taķdîm-i ma‘âlî-i merâtib-i erbâb-ı câh u menâşib birle müveşşâḥ u müzeyyendur, cem‘ olup aşḥâb-ı fazl u kemâl ve erbâb-ı fikr ü ḥayâlün ma‘ârifî silkine münselik kılındı.”

Böylece biz müellifin mektuplarını hangi amaçla ve ne şekilde yazdığını ve kimlere gönderdiğini öğrenmiş oluyoruz.

Lâmi'î Çelebi, süslü ve sanatlı yazmanın kolay bir iş olmadığını da söylüyor. Süslü ve sanatlı yazabilmek için örnek alınması gereken münşîlerin bulunmasını gerekli görüyor ve sözü, herkesin süslü ve sanatlı söyleyip yazamayacağı noktasına getiriyor: *“Belî rîsmân-ı ḥuḫût-ı ‘anâķib-i aķlâm-ı zâr u müstehâmla serâ-perde-i ḥıyâm-ı felek-ķıyâm isti‘âre vü teşbîḥ ü istiḥdâm-sâzın itmek fikr-i muḥâl ve maḥz-ı ḥayâldür; ve perr ü bâl-i ‘uşfûr-ı ḥayâl-i muḥtâl-i bî-mecâl birle burûc-ı âsumân-ı melek-âşiyân kinâye ve ‘l-luğâz ve İhâm-pervâzın eylemek ‘ayn u bâl ve se‘âmet-i bâldür.”* Müellif bu arada kimleri örnek aldığını da söylüyor. Örnek aldıkları arasında Ebü'l-Kasım-ı Harirî, Ebü'l-Fazl-ı Hamidî, Hafız, Sa‘dî ve Camî ilk sıralarda olanlardır. Ancak Lâmi'î Çelebi üstat kabul ettiği bu şahsiyetlerden ayrı olarak, asıl adı Şemseddin Ahmed olan ve İbni Kemâl olarak da bilinen Kemal Paşa-zâde

Şemseddin Ahmed'e ve eseri *Şâh-nâme-i Âl-i Osmân*'ına ayrı bir paragraf açıyor.¹⁸ Kemal Paşa-zâde ile aynı dönemde yaşamış olan ve onu, "*fevâzîl-i rûzigârumuz mefharı ve efâzîl-ı diyârumuz ser-defteri*" şeklinde tarif eden ve "*kemâl ü fazline nisbet fazâyil-i selef ve ma'ârif-i halef mihr önünde zerre-i hâk-sâr ve baħr yanında katre-i bî-mikdârdur*" ifadeleriyle öven Lâmi'î Çelebi, büyük ihtimalle Kemal Paşa-zâde ile bizzat görüşmek yoluyla da iyi ilişkiler kurmuştur.

Lâmi'î Çelebi, Kemal Paşa-zâde'nin şahsına olan hayranlığının yanında, onun *Şâh-nâme-i Âl-i Osmân*'ı için de övgü dolu sözler sarf eder. Ona göre *Şâh-nâme-i Âl-i Osmân*'da örnek alınacak pek çok "ma'ârif derc ve le'tâyif hârc" olunmuştur. Düşünce şahbazı hakikat ve mecaz kanatlarıyla onun feleğine hayrandır; basiret Anka'sının da itnap ve icaz kanatlarıyla onun gökyüzünde dolanıp durmasından başı dönmüştür; istiarelerle dolu sözleri fesahat sahiplerine örnek, nüktelerle dolu cümleleri de belâgatle uğraşanlar için sermayedir. Hatta kitabın baştan başa "*her ta'birî vâsıta-i kılâde-i gerden-i arâyis-i fazâyil ve ol Şâh-nâme-i 'anberîn-hâmenüñ ser-tâ-ser her taqrîri râbıta-i kurta-i gûş-ı muħadderât-ı resâyil*"dir.

Lâmi'î Çelebi, İbni Kemâl'i ve eserini bu şekilde övdükten sonra, onu yeterince anlatamamasına üzülür ve bu eksikliği sözün yetersizliğine bağlar. İbni Kemâl'e olan hayranlığını dile getirdikten sonra, onun yolunda olduğunu ve ondan etkilendiğini, "*hele bu bende-i dirîne ve çâker-i kemîne anlaruñ seniyye-i şâhib-sekînesinde, ki sefîne-i maħâsin ü 'irfân ve medîne-i maħâsin ü iħsândur, bir mû-yı kemîne olmağa biñ cân u dil-ile râzîdür.*" sözleriyle dile getirir.

Lâmi'î Çelebi'nin anlattıklarına bakılırsa, o, düşmanları tarafından çok kiskanılmış ve bundan dolayı da epeyce sıkıntı çekmiştir. O, zamane insanlarının kadirbilmezliğinden de şikâyet eder. Ona göre bu gibi insanlar hüneri ayıp, marifeti cehalet olarak görürler. Her taraf değersiz ve kötü insanlarla doludur. İzzet ve hürmet "tâyife-i mâl ü câha", inayet ve himmet "kabîle-i kabâ' vu külâha"dir; meyil ve rağbet saçma sapan sözler söyleyip eğlence peşinde olanlara ve maskaralık yapıp insanları çekiştirenlerdir. Lâmi'î'ye göre, içinde eğrilik olan kişiler, insanlıktan nasibini alamamışlardır ve "*dâyimâ fazl u kemâl ve sa'âdet ü iķbâl ehlinüñ kelimât-ı ma'rifet-âyâtından ve resâyil-i hikmet-beyyinâtından ħarf-gîrlikler ve sühân-çînlükler eyleyüp şafâ' vu selvet meclislerine küdüret-i i'tirâz ve neşât u meserret maħfillerinde ħasâvet-i intiķâz*" göstermişlerdir. Ama bütün bunlara rağmen ona göre nüktedan, olgun, hünerli ve fazilet sahibi kimselerin

¹⁸ Aynı zamanda tarihçi de olan İbni Kemâl, Yavuz Sultan Selim'le uzun ilişkisi olan ve Mısır seferinde üç yıl gibi bir süre padişahın en yakınında bulunan bir kişidir. Tarihçi bir kimliğe sahip olmasının yanında, nazım ve nesir alanında çeşitli eserler de kaleme almıştır. Onun Yavuz Sultan Selim'in vefatı dolayısıyla terciibent nazım şekliyle yazmış olduğu mersiyesi meşhurdur. Ancak onun eserleri arasında asıl meşhur olanı ilk büyük Osmanlı tarihi kabul edilen ve süslü bir dille ve usta bir üslûpla kaleme alınmış olan büyük Osmanlı tarihidir. (Ahmet Atilla Şentürk-Ahmet Kartal; *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, Birinci Basılış, Ekim 2004, s. 239, 275-277, 315-316).

gönülleri bu gibilerin saçmalıklarından rencide olmamalıdır. Bu sözlerle o, aslında bir yerde kendisini teselli etmektedir:

Dilûn kim Lâmi'î nehr-i beyândur
 Ne söz kim söyleseñ âb-ı revândur
 Ne ğam ta' n itse her bir cilt ü nâ-pâk
 Dehân-ı segden itmez baħr olan bāk
 Şu kim ħubş-iledür bünyâd-ı zâtı
 Yazar yüzine lâyıķ mühmelâtı

Lâmi'î Çelebi, yine de insanların hatadan uzak olamayacaklarını, dolayısıyla kendi yazdıklarında da hata olabileceğini, yazdıklarında hata bulanlar ya bu hataları düzeltsinler, ya da görmezden gelip affetsinler, der. Çünkü büyüklerin af eteği küçüklerin hatalarını örtmeye yeter.

Makalemizde ortaya koyduğumuz değerlendirmelerimizi bir sonuçla birkaç maddede toparlamamız mümkündür:

1. Lâmi'î Çelebi'nin ilk gençlik yıllarından başlamak üzere, ömrünün sonuna kadar geçen süredeki yakın ve uzak çevresini, kimlerle oturup kalktığını, kimlerin meclislerinde bulunduğunu, kimlerden ne şekilde etkilendiğini, özel hayatını, evlenmesini vb., bizzat kendi kaleminden öğreniyoruz.
2. Onun hayatıyla ilgili temelde iki farklı durumu tespit edebiliyoruz: Bunlardan birincisi Emir Şemsüddin Ahmed Buharî'ye intisap edene kadar geçen zaman, diğeri de bundan sonraki süre. Bunlardan ilkinde onu zaman zaman farklı duygular içerisinde buluyoruz, ikincisinde ise, artık olgunlaşmış ve kendi kimliğini bulmuş bir mutasavvıftır.
3. Üslûbunu nasıl oluşturduğunu, nelere dikkat ettiğini, mektupları nasıl ve ne amaçlarla, hangi duygularla, hangi anlayışla ve kimleri örnek alarak yazdığını öğreniyoruz.
4. Çok iyi bir eğitim aldığını, sadece dinî ilimleri değil, dünyevî ilimleri de, meselâ tıp, astronomi vb., öğrenerek kendisini çok iyi yetiştirdiğini görüyoruz.
5. Şiir ve şair hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken, şiirde olması gerekenleri ve şairin durması gereken yeri belirtiyor.
6. Bu arada bütün bunlardan hareketle onun iç dünyası ve mizacıyla ilgili de bilgi sahibi oluyoruz. Meselâ o, kendisine yapılanlara zaman zaman üzülse de, hedefinden asla şaşmayan bir yapıya sahiptir. Ayrıca onun bazen sinirli, çoğu kez tok sözlü, hazırcevap, nüktedan, olgun, hünerli, faziletli, bağışlayıcı, paylaşmayı seven biri olduğunu söyleyebiliriz.